

Rozhodne kritizuje vždy a všade, kde to považuje za dôležité, v tom je dôsledný a neúprosný, ale vždy sa snaží o kritiku objektívnu a treba dodať, že to robí s jemu vlastnou noblesou a primeraným nadhľadom, bez akéhokoľvek blškárstva či prehnaneho pedantstva. Je však pravdou, že na presnosti si vždy zakladal – a logika svojou povahou k tomu skúmateľov vedie – čo dosvedčuje aj fakt, že autorovi tejto recenzie daroval exemplár tejto knihy s ručne vpísanými drobnými opravami. Jednu jeho opravu uvediem: na s. 146 v definícii (8) má podľa autora v poslednej vete v definiense *rýdzo kontingentnej vlastnosti* namiesto „má aspoň dva rôzne rozsahy“ má byť text „je kontingentná“. Ak by text knihy korigoval jazykový redaktor, určite by na nejaké čiarky či drobné zmeny prišlo (napr. namiesto „priestoročasový“ by malo byť „časopriestorový“), ale z vecného hľadiska som nenašiel žiadnu závažnejšiu chybu. Na s. 140 v zozname literatúry chýba pod (9) názov Tichého článku.

Knihu odporúčam všetkým záujemcom o logickú sémantiku, filozofiu jazyka a analytickú filozofiu, či už z radov študentov alebo akademikov.

František Gahér

Marián Zouhar: *Teória kvantifikácie a extenzionálna sémantika prirodzeného jazyka*

Filozofický ústav SAV, Bratislava 2009, 167 s.

Všetko o extenzionálnej teórii kvantifikácie v prirodzenom jazyku – asi takto by sme mohli parafrázovať titul knihy od Mariána Zouhara. Nebudem analyzovať význam výrazu *všetko* z nášho podtitulu v duchu modelov a vysvetlení, ktoré rozoberá a predkladá slovenskému čitateľovi táto kniha. Autor skúma z pohľadu sémantiky tzv. kvantifikačné výrazy prirodzeného jazyka ako *všetci, každý, niektorý, aspoň jeden, práve jeden, práve dvaja, najviac dvaja* či *väčšina, zopár, veľa* a pod. Tieto výrazy z lingvistického hľadiska netvorí homogénnu skupinu. Z pohľadu logiky sa však dajú skúmať akoby jednotným spôsobom a toto skúmanie môže byť inšpiratívne aj pre lingvistov.

Knihu, ako hovorí sám autor v predslove, pozostáva z niektorých kapitol, ktoré vyšli pôvodne v *Organone F* ako prehľadové štúdie (v rokoch 2006 až 2008). Do knihy autor text inak usporiadal, doplnil, opravil a niektoré filozofické polemiky o sémantike deskripcií a demonstratívnych výrazov vypustil. Ťažisko práce spočíva vo **formálno-sémantickom** vysvetlení **problematiky kvantifikácie v prirodzenom jazyku**.

Autor jasne deklaruje povahu prezentovanej teórie kvantifikácie – jej výlučnú extenzionálnosť, čo z istého hľadiska môže byť považované za pred-

nosť, pretože všetky úvahy sa opierajú o množinový aparát, ale z iného hľadiska aj za hlavné obmedzenie. V spracovaní problematiky vychádza z teórie kvantifikácie, ako ju rozpracovávali od konca sedemdesiatych rokov takí logici a lingvisti ako Jon Barwise, Johan van Benthem, Robin Cooper, Edward Keenen, Stanley Peters či Dag Westerståhl a iní.

Autor čestne priznáva všeobecne známe explanačné obmedzenia extenzionálnej sémantiky, či už ide o modálne (intenzionálne) kontexty alebo o kontexty, v ktorých je dominantná štruktúrovanosť významu výrazov (hyperintenzionálne kontexty). Dôvodov, prečo sa vôbec zaoberať extenzionálnou sémantikou kvantifikačných výrazov, vidí viac: extenzionálne vysvetlenie je vo všeobecnosti jednoduchšie a v niektorých kontextoch je dostatočne adekvátne; identifikované hranice vysvetlení môžu byť poučné aj pre expresívnejšie teórie; ako najdôležitejšie vidí to, že extenzionálny model identifikuje extenzie kvantifikačných výrazov adekvátne, hoci ho nemôžeme stotožniť s ich významom.

Knihá má šesť častí, ktoré sa delia na kapitoly. V úvodnej časti s názvom *Lingvistické minimum* formuluje autor základy „gramatickej teórie“, ktorá má byť akýmsi pozadím skúmania kvantifikácie. Výraz *gramatické teórie* som dal úmyselne do úvodzoviek, aby som signalizoval potrebu zastaviť sa pri ňom. Trochu zorientovaný čitateľ zistí, že ide o nejakú podobu povedzme analýzy jazyka v duchu moderne dopracovaných transformačných gramatík na úroveň poznatkov dnešnej doby, pričom autor uvádza úplne korektné štandardné zdroje tých „lingvistických faktov“, ktoré nasledujú. Dôvody zastaviť sa pri tom sú najmä dva: po prvé, medzi bežnými gramatikami, pestovanými lingvistami, by slovenský čitateľ nemusel nájsť onú gramatickú teóriu; po druhé, oné gramatické teórie majú ambície vysvetľovať povahu významu výrazov jazyka, a teda sú v určitom zmysle aj sémantickými teóriami, čím bežné gramatiky nie sú, hoci o nejakú sémantiku sa tiež nutne opierajú. Napokon sa autor – ako je zvykom hádam každého autora, aj autora tejto recenzie – v problémových situáciách odvoláva aj na intuíciu, takže okrem tohto akoby „prototeoretického“ sémantického pozadia sa dovoľáva aj arbitra intuície, ktorý – ako to pravidelne dokazuje história intelektuálnych diskusií – môže stáť aj na protichodných pozíciách. Aj preto zavedenie kategórie výrazov DET: „S podstatným menom sa spájajú výrazy ako ,tento‘, ,každý‘, ,niektorý‘, ,väčšina‘ atď., ktoré sa zvyčajne nazývajú *determinátory*. Máme teda novú kategóriu DET“ (s. 13) nemôžeme považovať za definíciu tejto kategórie, skôr za uvedenie kategórie *per exempla* a predpokladá už hotovú kategoriálnu štruktúru z oného pozadia. Podobne zavedenie kategórie DP (*determinačného výrazu*) na s. 38 a nasl. predpokladá akési sémantické predporozumenie a túto kategóriu tiež len uvádza príkladmi („všetci ľudia“, „niektoré ženy“) a dáva do kontextu pravidiel. Chcem len upozorniť na to, že kategórie *determinátory* a *deter-*

mináčne výrazy sú známe pre istý okruh skúmateľov jazyka (logických sémantikov, filozofov jazyka), ale nemusia byť zdomácnené v slovenskej lingvistike. V staršej slovenskej jazykovede by sme skôr našli kategórie *kvantitatívnych vymedzovacích zámen* („každý“, „všetci“), *obmedzovacích zámen* („iba jeden“), *popieracích zámen* („nikto“, „žiadny“, „ani jeden“)¹ alebo kategóriu *špecifických determinantov čísloviek*² a môžeme sa stretnúť aj s klasifikáciou niektorých kvantifikačných výrazov ako „čísloviek“ – kardinálií ako napr. „päť-čohosi“; resp., neurčitých čísloviek: „mnoho“, „veľa“, „niekoľko“ a pod.

V druhej časti sa autor venuje klasifikácii kvantifikačných výrazov prirodzeného jazyka a explikuje ich význam pomocou teoretických náprotivkov v extenzionálnom modeli. Rozlišuje dva základné typy kvantifikátorov: 1. tie výrazy, ktoré sú kategórie DP („každé A“, „práve štyri A“) a ktoré v spojení s jednomiestnym predikátom (preto označenie ⟨1⟩) tvoria vety. 2. Výrazy z kategórie DET, z ktorých po doplnení mennou frázou N získame výraz kategórie DP („všetci“, „niekoľko“). Podľa počtu doplnených menných fráz ich aj označuje: jednou – označenie kvantifikátora typu ⟨⟨1⟩, 1⟩; dvomi kvantifikátor typu ⟨⟨2⟩, 1⟩, tromi kvantifikátor typu ⟨⟨3⟩, 1⟩ atď., všeobecne ⟨⟨n⟩, 1⟩. V závere tejto časti načrtáva formálnu teóriu, ktorá je výlučne extenzionálna a v poznámke na s. 58 vysvetľuje, prečo zásadnú námietku voči extenzionálnemu modelu – to, že sémantika sa nezaobera konvenčným vzťahom medzi výrazmi a ich extenziami (dodávame empiricky určiteľnými) musí ignorovať.

V tretej časti sa autor zaoberá vlastnosťami kvantifikátorov, predovšetkým typu ⟨⟨1⟩, 1⟩, extenzionálne modeluje **existenčné** a **všeobecné kvantifikátory**, definuje triedu **intersektívnych** kvantifikátorov (relevantný je **prienik** istých množín), ktoré sú vyjadrené napríklad determinátormi „niektorý“, „žiadny“ a sú stotožniteľné s existenčnými kvantifikátormi. Pre triedu **ko-intersektívnych** kvantifikátorov (vyjadrených napr. determinátorom „každý“) je charakteristický **rozdiel** dvoch množín. Ďalej robí prehľad ďalších výsledkov iných autorov, zavádza pojem **proporcionálnych** kvantifikátorov („väčšina“, „menej ako polovica“), kde je rozhodujúci **pomer** medzi množinou a jej podmnožinou.

V štvrtej časti autor modeluje **viacznačné kvantifikátory** typu ⟨⟨1⟩, 1⟩ („niektorý“, „jediný“, „väčšina“, „veľa“). Viacznačnosť výrazu „veľa“ vzťahuje k pragmatickým a iným faktorom (s. 104), čím akosi prelamuje rámec výlučne extenzionálneho výkladu.

V piatej časti s názvom *Singulárne deskripcie* vysvetľuje sám pojem singularnej deskripcie, predkladá sémantiku určitého člena, definuje či demonštruje

¹ *Morfológia slovenského jazyka*, Vydavateľstvo SAV, 1966, s. 306 – 313.

² Oravec, Ján – Bajžíková, Eugénia – Furdík, Juraj: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*, SPN, Bratislava, 1988, s. 98.

jeho vlastnosti – konzervatívnosť, izomorfnú invariantnosť, intersektívnosť, kardinálnosť (rozhodujúca je kardinalita dvoch množín), sortálnu redukovateľnosť a monotónnosť.

V poslednej šiestej časti o zložených demonstratívach ich najprv definuje pomocou jednoduchých demonstratív: exempláre jednoduchých demonstratív sú výrazy ako „tento“, „tamten“, „toto“ a pod.; zloženými demonstratívami sú zložené výrazy, ktoré na mieste výrazov kategórie DET budú obsahovať jednoduché demonstratíva. Autor neprijíma postup, keď sa zavádza miesto viet ich použitie, aby sa mohlo čeliť rozličnej referencii demonstratívnych výrazov v závislosti od pragmatického kontextu. Klasifikuje zložené demonstratíva, ktoré považuje za kvantifikačné výrazy. Predkladá úvahy, ktoré by mali podporiť stanovisko, že niektoré jednoslovné demonstratíva („on“, „ona“) by mali byť považované skôr za zložené. Tu sa situácia trochu komplikuje, pretože vstupuje do hry jav anafory (odkazovania v texte). Snaží sa zdôvodniť kvantifikačnú povahu demonstratív miesto ich referenčnej povahy. Tu vidím slabšie miesto v autorovom vysvetlení, pretože viacznačnosť týchto výrazov je zásadná a spočíva práve v tom, že jeden ich význam je závislý od jazykového kontextu (anafora), a v tom prípade je dobrým vysvetlením ich sémantiky skôr substitučná úloha. V prípade ich deiktického použitia sa správajú ako pragmatické premenné, čiže do popredia vystupuje ich referenčná povaha (v terminológii autora). Ani v jednom prípade však extenzionálny model už nevyhovuje.

Autor na záver pripojil dodatky, v ktorých robí stručný prehľad Russellovej teórie deskripcí, Leporovej a Ludwigovej teórie demonstratív a dvoch Kingových teórií demonstratív. Zoznam literatúry obsahuje reprezentatívny zoznam relevantnej literatúry vrátane novších prameňov. Stručný zmiešaný register mien a kľúčových pojmov je dostatočne návodný pre čitateľa.

Text celej knihy pôsobí výkladovo, zrozumiteľne, prehľadne, neobsahuje odbočujúce úvahy či polemiky. Miestami je náročný na pozornosť čitateľa a môže byť inštruktívny aj pre záujemcov o prirodzený jazyk z druhého brehu rieky – z brehu matematikov a informatikov. Nepochybne môže byť cenný či poučný aj pre analyticky orientovaných filozofov, lingvistov, či už renomovaných odborníkov alebo študentov (najmä doktorandov). Treba však konštatovať, že predpokladom presného a úplného pochopenia vysvetlení sú základné znalosti z teórie množín. V slovenskom prostredí však ide o prvú monografiu systematicky sa venujúcu extenzionálnej sémantickej teórii kvantifikátorov, čo možno len privítať.

František Gahér